

So tergola
anglal e Roma
džikote džala
i kriza kerdi
kotar o
KOVID-19

— HARNO DIKHIBE —

European
Policy
Institute
Skopje

So tergola anglal e Roma džikote džala i kriza kerdi kotar o KOVID-19

– harno dikhibe –

O lil si ikaldo katar o:
Instituto baši evropaki politika-Skopje

Editoro:
D-r Simonida Kacarska

Autoro:
M-r Ismail Kamberi

Recenzentka thaj vazdipe pe dženderthaj
intersekcisko analiza:
D-r Biljana Kotevska

Grafičko dizajno:
Relativ

Skopje, majo 2020 berš

Baši akaja publikacija arka si dendini kotar e programa CIVIKA mobilitas. Sa akala gindipa ki akaja publikacija si e manušendar so hramongje thaj naj e donatoreske gindipa.

Avgolafi: KOVID-19 ki Republika Utarali Makedonija	4
Hakaj baši edukacija: Horeder hiv	5
Nijami baš o sastipe: E Romengoro chidipe ki rig eskalirnela	6
Nijami baši buti: Limitirime usulija baši ikalibe love ko jekh dive	8
Tromalo phiribe: Rasakoro profiliribe	9
Fundavne usulija te šaj te len pes e nijamija thaj e tromalipa: Decenijakoro problemi nanipe plesutne dokumentija	9
Donatorengere thaj biradžakere organizacijengere aktivitetija	10
Klidaripe	11
So te kerel pes/Rekomandacije	12
Bibliografija	13

Avgolafi: KOVID-19 ki Republika Utarali Makedonija

I sumnalutni pandemija ikalga seratar e sasoinpaskere thavdipa ki Republika Utarali Makedonija kolate o KOVID-19 arakhlja e raštra ko anglal alusaribaskoro vakti thaj bizo parlamenti. Anguno nasvalo sine registririmo ko 26-to februari 26 февруари¹, thaj dži ko 29-to aprili sine konfirmirime 1.465 nasvale.² Ko akava vakti avgofare ki themeskiri istorija, ko 18-to marti sine andi i avguni decizija³ te anel pes biničeskiri/biserakiri situacija/hali ki saste raštrakiri teritorija upral savi funda, ange pes decizije baši aktivitetija save khamela te keren pes džaindoj pali o kanuni. I dujto decizija sine andi ko 17-to aprili.⁴ Vi adava so e decizije sine ande mangipasar te ikerel pes e dizunengoro sastipe, akala decizije (na)direktno kerge negativno buti upral i ekonomija⁵, thaj adaleja ange ko phučibe hem/vi e dizutnengoro dživdipaskoro kvaliteti,

numa thaj e egzistencijakere trubujamutne čalharibasko baš e majdukhavde kategorije manuša. Kotor akanle majdukhavdine kategorijengo si thaj e dizutne kotar romano etnikano khetanipe, upral kolate dureder kerela pes diskriminacija, si but čorole thaj chidne olen ki rig.⁶ E negativno efektija kotar o KOVID-19 but dukhavga adalen save so sakova dive athinena/zasinena kotar e naformalno ekonomija, save so dživdinena ko substandardno usulija/kondicije thaj save so nane olen zor te dživdinen normalno dživdipe.

Ko akava dokumenti baš e publikane politike analizirinaja e džiakanutne bilače efektija kotar o KOVID-19 upral i romani populacija leindoj sama upral i edukacija, o hakaj baš o sastipe, o hakaj baš i buti, tromalipe ko phiribe, e fundavne usulija baš e donatorengoro thaj biradžakere orgtanizacijengoro hakajengoro thaj tromalipaskoro čačipe ko vakti kotar avrijalničeskiri situacija/hali.

1 iportal.mk, „Avguno nasvalo korona virusestar ki RUM “ (26-to februari 2020) <<https://iportal.mk/makedonija/video-vo-zhivo-prv-slučaj-na-korona-virus-vo-rsm/>> diklo ko 11-to maji 2020.
2 „O hali e KOVIDESAR-19 ki Utarali Makedonija thaj ko sumnal 29.4.2020“ (29-to aprili 2020) <<https://www.iph.mk/%d1%81%d0%be%d1%81%d1%82%d0%be%d1%98%d0%b1%d0%b0-%d1%81%d0%be-covid-19-%d0%b2%d0%be-%d1%81%d0%b5%d0%b2%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%b0-%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d0%b4%d0%be%d0%bd%d0%b8%d1%98%d0%b0-%d0%b8-7/>> diklo ko 13-to maji 2020.
3 Decizija te kerel pes biničeskiri situacija/hali ki Republika Utarali Makedonijakiiri sasti teritorija ko vakti kotar 30 divesa, 2020 (Republika Utarale Makedonijakiri Raštralutni gazeta, no 68).
4 Decizija baši biničeskiri situacija (Republika Utarali Makedonijakiri Raštralutni gazeta, no104/20).
5 Ružica Fotinovska, „E love ko budžeti ko masek apri harnjarde baši 38,15%“ (12-to aprili 2020) <<https://www.24.mk/details/vkupnite-prikhodi-vo-budžetot-vo-april-namaleniza-38-15>> diklo ko 23-to aprili 2020.

6 Helsinkeskoro komiteti baši manuškane hakaja ki Republika Makedonija, „E Roma si maškar e majdukhavde grupe ki situacija kana isi pandemija “ (8-to aprili 2020) <<https://makfax.com.mk/makedonija/%D1%85%D0%B5%D0%BB%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%88%D0%BA%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82-%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%81%D0%B5-%D0%BC%D0%B5%D1%93%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%98%D1%80/>> diklo ko 11-to maji 2020.

Hakaj baši edukacija: Horeder hiv

Ko epidemijakoro hali/situacija, majangle sine dukhavde e čhave Roma ko olengoro hakaj baši edukacija. Javere lafencar, i Radža ko 24-marti angja decizija ko kanuneskere zorasar te džal pes pali o kanuni baši fundavni thaj maškaruni edukacija⁷, so phenena kaj i siklana ko fundavne thaj maškarune sikljovne te organizirinen pes trujalo „sikljovibe duraldan, ja palem sikljovibe khere, trujal e instrumentija baši elektronikano komuniciribe“.⁸ O sikljovipe khere duraldan si asavko sikljovibe so rodela e siklestar thaj oleskere dadestar thaj dajatar te ovel olen elektrikani energija thaj te ovel olen elektronikano instrumenti thaj lači internet-konekcija so ka del e sikleske šajipe te siljol ko akava čhani thaj te ovel aktivno ko arija. Sar te si, 3% romane familijendar nane olen elektrikani energija (majbut ko Šuto Orizari, Vinica thaj Kavadarci),⁹ 38% našti te aven dži ko internet, thaj 51% nane olen kompjuteri (95% isi olen mobilno telefonija).¹⁰

Hem te čaljargje da akava tehnikano usulo/kondicija, adava na phenela kaj e sikle ka šaj normalno te oven kotor siklanatar, soske te kerel pes adava khamela pes thaj adekvatno than/sobe. Numa, 36% romane familijendar dživdinena ko objektija save si tikneder kotar 50 m²,¹¹ so harnjarela e čhavengoro šajipe normalno te ovel olen siklana. Problemi sikavela pes vi ko adala čhave savengere familije našti te kinen olenge kompjuteri/tableti thaj internet-

konekcija thaj te šaj te šunen siklana. Džaninoj o fakti kaj ki Republika Utarali Makedonija i maškaruni edukacija si „obligatorno baši sakova dizutno, teli jekha-jekh usulija/kondicije“¹², sar te si e kondicije so vakerela i Decizija, čhivela ki biadekvatno situacija e čoroleder dizutnen ki komparacija e javerencar. Sar misal, ko jekh kotar e majbareder sikljovne ko them, „Phralja Ramiz-Hamid“ ko Šuto Orizari, kotar 2.047 sikle, paše 1.000 našti te oven kotor e siklanatar soske nane olen elektronikano aparati thaj internet konekcija.¹³ Džamimdoj o fakti kaj i hev ki edukacija si bari maškar romane thaj na-romane čhave,¹⁴ o problemi sikljovibasar khere duraldan maškar e romane čhave ovela komplicirimereder odolesar so baši asavko sikljovibe khamela pes hem e dada thaj e daja te pomaškaren pengere čhavenge.

O hakaj baši edukacija maškar e murša thaj e čhaja, sar te si ka ovel javereder dukhavdo. Džaninoj i bari džendereskiri relacija ko deibe sama,¹⁵ ko pandemijakere usulija si bareder, so šaj te ikljol direktno pandemijatar ja palem indirektno baši adava so e limitirime usulija ande e aktevitetoncar baši adava te ikljol pes ki rig e pandemijasar, ka pherel upral e džuvlengoro thaj e čhajengoro dumo. Asavki situacija šaj te anel dži ko adava e čhaja te duraren pes kotar olengere relacije e sikljovnasar. Dureder, ko globalno niveli, o procenti e čhajengoro save so šaj te aven dži ko internet, si baši 12 procentija tikneder ki komparacija e muršencar,¹⁶ thaj agjare šaj te adžikerel pes kaj asavki siklana trujal digitalno tehnologija šaj e čhajen te chidel ki rig. Akava chidipe ki rig šaj te ovel bareder te lelja pes ki godi o fakti so e Roma našti lokheste te aven dži ki digitalno tehnologija.

7 Decizija kanunale zorasar te ikerel pes dži ko Kanuni baši fundavni edukacija thaj o Kanuni baši maškaruni edukacija, 2020 (Republika Utarali Makedonijakiri Raštralutni gazeta, no. 76/20).

8 Ibid.

9 AECOM International Development Europe SL, „Reporti baš o socijalnikano mapiribe“ (2019) <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2019/Social%20mapping%20report%20final_Macedonian.pdf> diklo ko 24-to aprili 2020.

10 Ibid., rigori 59.

11 AECOM International Development Europe SL (n 11).

12 Kanuni baši prekeribe thaj dopheribe ko Kanuni baši maškaruni edukacija, 2007 (Republika Makedonijakiri Raštralutni gazeta, no. 49/07).

13 Srebra Gjorgijevska, „Vaqkerela o Alvin Salimovski, direktori ki siljovni „Phralja Ramiz-Hamid“ (22-to aprili 2020) <<https://deca.mk/rechisi-1-000-uchenitsi-vo-braka-ramiz-hamid-vo-shuto-orizari-se-izolirani-od-nastava-drugata-polovina-koristat-zum/>> diklo ko 23-to aprili 2020.

14 Instituti baši manuškane hakaja, „Hakaj baši romane čhavengiri edukacija, specijalno fokusesar upral e romane čhaja“ (2016) <<https://www.ihr.org.mk/pub/obrazovanie.pdf>> diklo ko 11-to maji 2020.

15 „Kon lela sama baš e murša thaj džuvlja save so dena sama javerenge? Angljaribe e politikengiri baši naformalno thaj lunge vakteskiri deibe sama“ <[https://epi.org.mk/docs/Policy_brief\[MK\].pdf](https://epi.org.mk/docs/Policy_brief[MK].pdf)>.

16 United Nations Children's Fund, „Discussion Paper Series: Children's Rights and Business in a Digital World. Access to the Internet and Digital Literacy“ (2017) <https://www.unicef.org/csr/css/UNICEF_CRB_Digital_World_Series_ACCESS.pdf> čuvdo pe 12 majo 2020 berš.

Nijami baš o sastipe: E Romengoro chidipe ki rig eskalirinela

Jekh kotrar e bukja so tergjona angli amende ko pandemijakoro vakti si vi o hakaj bhaš o sastipe maškar e majdukhavdino kotor e romane komunitetostar. E Uredbe baši e dizutnengoro limitirimo phiribe thaj limitiribe ko publikano transporti kerena influenza upral adava te harnjarel pes e manušengoro avibe dži ko sastipaskere institucije. Javere lafencar, o majpaše nasvalipaskoro kher baše 27% Romendar si duj kilometrija,¹⁷ thaj e kheren kotar 12% romane familijenda nane olen ikljovibe ko asfaltirimo drom.¹⁸ Thaj agjare, o duripe si javer problemi, sar baši e urgentno nasvale, numa vi generalno baši sastipaskiri sama ko vakti kana isi pandemija.

O avibe dži ko vužo pani pijbaske, bhukja baši plesutni higiena thaj ikerbe vužipe ko khera si fundavne determinante te ikerel pes lačo sastipe, panda buteder ko akava vakti kana, sar so vakerela o e sastipaskoro Ministeriumi, e kherengoro dezinficiribe thaj bareder sama baši higiena khamela pes te oven ikerde ki bareder digra/niveli. Numa, trujal 10% romane familijendar ko them, thaj majbut ko Šuto Orizari, Prilep thaj Kumanovo, nane olen pani pijbaske andre ko olengere khera, džikote ko 18% e romane familijendar nane konektirime ko kanalizacijakoro sistemi.¹⁹ Ko nesave dizjengere kotora isi thaj bilegalno mahale kote so, dikhindoj olengiri lokacija, ja palem kaj olengere khera nane legalno pani isi olen avrijal olengere khera, ja palem lena pani lenjendar ja palem publikane

češmendar.²⁰ E bilače kondicije ko save dživdinena e Roma anela dži ko odova te našti te ikeren lače pli plesutni higiena.²¹ O nanipe finansije thaj o baro čorolipe ko savo dživdinena e Roma anela dži adava te našti te kinen peske fundavne higienakere produktija thaj produktija habaske. Džaindoj pali akava, e Roma, kana vakeraja baši o sastipe ko pandemijakoro vakti, šaj sigeder te astaren akava nasvalipe kotar e javera dizutnengere kategorije.

Sar javer protektiribe/arakhibe ko pandemijakoro vakti si vi legaripe vastutne/rakavice thaj maske kana khuvel pes andre ko phanlo than kote so isi buteder manuša, sar so si e marketija, banke, pazarija thaj javer. Džaindoj pali akava, i Radža ko 22-to aprili angja Uredba²² kolasar, sa e manuša save so phirena avrijal olengere kherendar musaj te legaren plesutni protekcija, so vakerela te učharen plo muj thaj plo nakh maskencar, diklencar, šalencar thaj javer. Dureder, i Radža angja vi džeza kotar 20 nevrija baši fizikane muja/manuša save so nane te legaren asavki protekcija. Ko pandemijakoro vakti jekh maska uli 30 денари²³, so bute familijakere budžetenge si pharipe buteder, specijalno e Romenge save so dživdinena ko substandardno usulija, so angja dži ko odova i Radža te del maske bizi love baši sasti populacija, specijalno baši e majdukhavde kategorije. Dži akana, 100.000 maske bizi love sine dende manušenge kotar o Prilep, Kumanovo thaj Tetovo²⁴ sar vi ko dizja kote so isi buteder nasvale, numa ačhovela te dikhel pes kobor e maskendar ka oven distribuirime adalenge kolenge majbut khamela pes thaj te dikha i Radža ka kerel akija akcija ki sasti themeskiri teritorija.

20 Najipe resarin dži ko pani dikhelepa pes thaj kotar e kriseso/kanunesko/sudesko/ legaripe ko Prilep khana e Apelacijako kris kotar o Bitola pe decembro 2019 berš phendas kaj si diskriminavija pe diutne kotar e romani mahala kotar o Prilep bazirimi pe etnikano avipen, soske i komuna Prilep thaj o JKP Vodovod Prilep na kerde na ande vužo pijbaske pani. Resursi: Apelacijako kris Bitola, „Kejsoskoro numero: ГЖ-1671/19“.

21 Roma SOS Prilep, „Romengoro sastipasko narativo: E tabijatija šaj te pharuven pes, džikote e problemengi percepcija ka pharuvel pes pe relacija paciento-sastipasko bučari!“ (2017) <http://romasosprilep.org/wp-content/uploads/2017/09/Publicno-dokumento_MK.pdf> diklo pe 24 aprilo 2020 berš.

22 Kanunesko akto te lagarel pes personalno protekcija te na avel o nasvalipe horeder, soske oko vakti kotar e COVID-19 si zarazno thaj e dizutne trebela te oven protektuime ko vakti kotar e vondredno situacija kotar, 2020 (Publicno magazini kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero, 107/20).

23 telma.com.mk, „E zaštitino maske resljargje pokin dži ko 30 denarija“ (28 februaro 2020 berš) <<https://telma.com.mk/zashtitnite-maski-dostignaa-tsena-od-30-denari/>> resardo pe 27-to aprilo 2020 berš.

24 nezavisen.mk, „Andine/dendine/ 100.000 bilovenge maske e dizutne-nege kotar e Kumanovo, Prilep thaj Tetovo“ (25 aprilo 2020berš)<<https://nezavisen.mk/obezbedeni-100-000-besplatni-maski-za-gragjanitena-kumanovo-prilep-i-tetovo/>> diklo pe 27-to aprilo 2020 berš.

17 AECOM International Development Europe SL (n 11).

18 Ibid.

19 AECOM International Development Europe SL (n 11).

Paše phanlo lokheder avibasara dži ko sastipaskere servisija baši dukhavde kategorija ko asavke situacije, i Radža angja Uredba²⁵ kolasar e manušenge kaskoro sastipe nane sigurime, te ovel olen šajipe „ko sastipaskere khera te len sastipaskere servisija phanle dijagnosticiribaja thaj saslaribe kotor korona virusi KOVID-19 thaj akale servisenge ka pokinel o Fondi baši sastipaskoro siguripe ki Republika Utarali Makedonija “. Akija decizija adresirinela adale manušengoro problemi save so si bibukjarne ko vakti pandemijatar ja palem adala manuša so ikalena pli egzistencija trujal naformalno ekonomija. Akava ka ovel but mahat/važno e Romenge. Sar so džanela pes, vi anglal i pandemija isine problemi e disproporcionalno bare bibukjaripasar maškar e bibukjane Romane džuvlja; evidentirime si 4.804 bibukjarne Romane džuvlja kolendar 1.547 dživdinena teritorija kotar i Diz Skopje.²⁶

Akava sikavela butivar kerdo chidipe ki rig thaj diskriminacija so kerela pes upral e Romane džuvlja upral e funde jeri thaj etnikano preperibe, so kana ovel lafi baši olende, majbut manifestirinela pes sar intersekcijakiri diskriminacija, maškar javer, hem kolokheder avibe dži ko sastipaskere servisija. Akava problemi manifestirinela pes ki relacija e lokheder avibasara dži ko sastipaskere servisija thaj seksualn vi reproduktivno sastipe. Vi anglal i pandemija, akava avibe dži ko servisija palem sine limitirimo pali o regresu ko Šuto Orizari. Javere lafencar, kotar 22-to januara palem nane ginikologikani ordinacija, kote so e džuvlen kotar Šuto Orizari ka ovel matikano ginekologo, so direktno teljarela olengoro sastipe.²⁷ Ko akanutne pandemijakere usulija kana o publikano transporti thaj arija phiribaske si limitirime, o avibe dži ko akala servisija akale romane džuvlengi si phaderer, te na vakera kaj našti te kerel pes. Ko akava koteksti, sar so vakere na o analize so kergja i Džuvlikani inicijativa kotar Šuto Orizari, numa 14% anketirime 195 romane džuvlja, džanena kote te džan džikote hošingje e viruseskere simptomija.²⁸

Numa, i situacija nane lačheder ni ko javera than ki amari raštra. Vi anglal i pandemija sine referiribe baši diskriminacija thaj vi bilačhipe kerdo upral e romane džuvlja save so rodinge ginikologikane sastipaskere servisija.²⁹ Dureder, e analize sikavena kaj 57% romane džuvlendar pokinge ko matikano ginikologo, vi so asavko dikhibe trebno te kerel pes bizi love.³⁰

Ko 31 marti phari džuvli Ohridestar, khetane peskere bebesar, mule ki Klinika baši ginikologija thaj akušerstvo ko Skopje, pali adava so adžikergja trin dive te ovel hospitalizirimi ko nasvalipaskoro kher ko Ohrid te šaj te bijanel. I džuvli sine 37 beršengiri Romani, savi so dživdinela sine ko substandardno usulija. Ko vakti kotar 26-to dži ko 29-to marti, vi adava so voj ko kontinuiteti rovela sine pes ko dukha thaj rodela sine te ovel hospitalizirimi, o doktori ko kontinuiteti vakere sine olake kaj panda na alo olakoro vakti te bijanel, so phenela kaj kerela sistemeskiri diskriminacija upral olakoro socijalno statusi thaj mortikakoro kolori. Kana ko 31 marti ali ko nasvalipaskoro kher ko Ohrid, soske sine olake but bilačhe/nafel, voj urgentno sine transferirimi ko Skopje kote so adžikergja šov arija te lel e rezultatija kotar o testiribe ko KOVID -19, so sikavgja kaj voj si negativno.³¹ Sar te si, pala i operacija i džuvli muli khetane olakere bebesar. Akija situacija vužeste sikavela kaj e determinante baši kerdo bilačhipe kotar e institucijengiri rig si bareder kana ovela lafi baši vakti kana isi kriza so kergja o KOVID -19, so numa sikavela o bijekhipe so kerena e institucije etnikano preperibe thaj socijalnikanbo statusi. Ki situacija kana o sistemi tinanela, i percepcija ko institucije baši adava kon si „šukar “ te del pes oleske servisi, si hasardo trujal i prizma kotar e etnikane thaj klasakere javeripa.

25 Kanunesko akto ki implementacija Kanuni pala e implementacija pe sastipasko siguribe ki vondredno situacija, 2020 berš (Oficijalno gayeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 92/20).

26 Butikeribaskiri Agencija kotar e Utarutni Republika Makedonija, „Kerdo dikhibe e bibušarne manušenge pala e nacionalno avipen situacija savi si arakhli pe 31.03.2020 berš“ <<https://av.gov.mk/content/Statisticki%20podatoci/Mapr%202020/O3nacionalnost032020.xls.pdf>> resardo pe 28-to aprilo 2020.

27 Alsat-m.tv, „I Šutka ačili bizo ginekologo, kova so našlo ko Čento“ (24-to Januaro 2020 berš) <<https://www.alsat-m.tv/mk/шутка-остана-без-гинеколог-побегна-во/>> pe 28-to aprilo 2020.

28 Resursi: Romnengeri inicijativa kotar o Šuto Orizari. diklo

29 „O duj medecinko sestere vakere mange bilače lafija thaj phendemange ma te dav vika thaj ko jekh momento jekh olendar khuvgja man šamarka/khuvgja man pe muj/“, mkd.mk, „Ake so ovela khana sijan Romani thaj te bijanes ki javutni /raštraki/klinika“ (25 juno 2016 berš) <<https://www.mkd.mk/makedonija/eve-shto-znachi-da-si-romka-i-da-se-poragjashvo-drzhavna-klinika>> diklo pe 13-to majo 2020 berš.

30 Romane džuvlengi inicijativa kotar o Šuto Orizari, „Bahtalo 8-to Marto“ (6-to marto 2020 berš) <<https://www.facebook.com/watch/?v=2526010200999119>> resardo pe 28-to aprilo 2020 berš.

31 European Roma Rights Centre, „9 Month Pregnant Romani Woman Dies After Waiting Six-Hours For COVID-19 Test Results to Get Emergency Care“ (6 April 2020) <<http://www.errc.org/news/9-month-pregnant-romani-woman-dies-after-waiting-six-hours-for-covid-19-test-results-to-get-emergency-care?fbclid=IwAR02ttx4u4nqsyNF6Y-c9ENrFV3AMnhle15uz-PQ33HIAowNMS1iFeQzRtE>> diklo pe 28-to aprilo 2020 berš.

Nijami baši buti: Limitirime usulija baši ikalibe love ko jekh dive

Trujal 40% Romendar ko them si involvirime ko naformalno butikeribe.³² Asavko čhani ter keren love kerindoj love dive pali dive, kerela olen te oven buteder dukhavde vi ko normalno situacija, a na palem ko javera. Ko pandemijakere usulija, i Radža angja decizija te limitirinel e dizutnengoro ikljovibe kheral thaj phiribe ki sasti themeskiri teritorija. I avguni asavki decizija baši limitirimo phiribe thaj ikljovibe kherendar angja pes ko 22-to marti³³, kolasar stopirinela pes e manušengoro phiribe ko vakti kotar 21 dži ko 6 ari tajsutno dive. Panda ko 25-to marti i Radža angja decizija³⁴ kolasar stopiringja o phiribe thaj ikljovibe kherendar ko vikendesgoro vakti kotar 16 dži ko 5 ari, thaj pali adava te anen pes rigorozneder limitiriba baši sakova dive kotar 16 dži ko 5 javinate tajsutno dive.³⁵ Asavke limitiriba ko phiribe, khetane e Radžakere rekomandacijencar baši fizikano distanciribe, kergja phareder e egzistencijalno trubujimaskoro čaljaribe. Džaindoj pali akava, adal so khedena plastika thaj sastrn arakhle pes ki bilači situacija thaj tikneder love ko dive soske nane olen vakti te kheden kobor so khamela pes soske o vakti si limitirimo.

32 Romalítico, „Eu Progress Report – Roma Integration in North Macedonia 2019“.

33 Decizija pala o stopuibe /nadejbe/ thaj specijalno režimo pe teritorija katar i Uтарutni Republika Makedonija

34 Doperdibasko akto pe Dezicija pala o nadejbe tromalo phiribe thaj specijalno režimo pe teritorija katar i Uтарutni Republika Makedonija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar i Uтарutni Republika Makedonija, numero. 78/20).

35 Pharuvdi andini Decizija pala o nadejbe tromalo phiribe thaj specijalno režimo pe teritorija katar i Uтарutni Republika Makedonija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar i Uтарutni Republika Makedonija, numero. 92/20).

Afektirime si vi e sezonutne bukjarne save sašti te džan avrijal o them ko stranstvo soke phanlile e aeroportija.³⁶, numa vi phdavibe e granicengoro ki šengen zona baši tritone thema.³⁷ Ko usulija kna proektirinela pes e BDP-eskoro kotar 4%,³⁸ buteder negativno implikacije hošinena adala so si hemime/ involvirime ko naformalno bikinibe ko droma, tezge thaj javer. Adava si palikerindoj e proekcijenge save so sikavena harneder firmengoro profiti, bukjaribe thaj e dizutnengoro hardžibe, thaj pali adava vi adava sar e dizutne hardžinena ple love thaj kinibe numa produktija habaske ko marketija.³⁹ Te lokjarel i Radža akale manušengoro hali, ple dujtone paketesar kotar ekonomikane napija baši ikljovibe ko agor krizarar so angja ko 31 marti,⁴⁰ baši e manuša bibukjakere angažmanesar, ja palem manuša so sine kotor naformalno ekonomijatar, te del olenge 7.000 denarija ki familija baši e masekoja april thaj maj. Sar so gindinela i Radža, akava napi ka astarel dži ko 20.000 neve familije thaj 30.000 so si registririme angleder.

Aspekti buteder si vi očhani sar akija kriza ka dukhavkerel e romane džuvlen. Javere lafencar, vi adava so si disproportcionalno buteder dukhavde e problemesar ko bibukjaribe, adala romane džuvlja so majbut kerena buti ko kino-bikinibe thaj higienutne servisija.⁴¹ Akala bukjarne so dena asavke servisija si ki avguni sera/niče/redo ko riziko te nasvaljovent kotar o KOVID-19 sakova dive. Akalesar, o majbaro numero kotar e Roma so kerena buti, si ki bilačheder situacija javerendar, specijalno ko akava krizakoro vakti.

36 Doperdi thaj pharuvdi Decizija pala e napijate stopuil pes thaj ma te del pes buvljaribe anibe thaj horeder te ovel o koronavirus KOVID-19 2020 berš, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Uтарutni Republika Makedonija, numero. 66/20).

37 slobodnaevropa.mk, „I EU panglja peske granice e themutnenge koatr e trito phuvja“ (17-to marti 2020 berš) <<https://www.slobodnaevropa.mk/a/30493710.html>> diklo 24-to aprilo 2020 berš.

38 International Monetary Fund, „Republic of North Macedonia: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for the Republic of North Macedonia“ (21 April 2020) <<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2020/04/16/Republic-of-North-Macedonia-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-49340>> resardo 24 -to aprilo 2020 berš.

39 Ibid.

40 E Uтарutne Republika Makedonijakoro gaverno, „O gaverno andas o dujto paketo kotar e ekonomikane napija sar te kerel pes buti ki akaja kriza te šaj te arakhen pes majbuteder e themutnengere butikerbaskere thana thaj te del pes arka ko ekonomikano sektoro“ (31 marti 2020 berš) <<https://vlada.mk/node/20813>> resardo pe 24-to aprilo 2020 berš.

41 AECOM International Development Europe SL (n 11), rigori. 20.

Tromalo phiribe: Rasakoro profiliribe

I Radža dengja e Ministeriumeske baši androne bukja komanda „sakova manuš so ka iljol avri kotar e Republika Utarale Makedonijakiri, te del oleske te vasthramonel lil kolesar ka del lafi kaj ko avutne trin masek nane te iranel pes ki Republika Utarali Makedonija“.⁴² Asavko vasthramondo lil baši dizutnengoro limitiribe te iranen pes palpale ko them, vi adava so si isklučok predvidimo e gendosar 27 amare Konstitucijatar⁴³, sar te si, si sikavibe kaj i raštra na lela bari sama ple themutnenge. I Radža lokjargja akija sistuacija kana ko 21-to marti angja rigorozno izoliribe (karantini) kotar 14 dive baš e themutne so avena ko them ko granicakere thana nakhibaske⁴⁴, kana angledr, ko 17-to marti ko karantini čhivgja enja Romen, džikote e javera 300 dromaren save so adava dive khuvge andre ko them, numa vasthramonge lil baši korkorutno izoliribe.⁴⁵ Akala Roma sikavge video kotar i kasarna Pepelište, kote so šaj te dikhen pes melalipa thaj bilače higienutne usulija. Dureder, ko komentarija kotar akava video šaj te šunela pes džungale lafija upral etnikani funda vakerde kotar oficijalno manuša.⁴⁶ Asavko selektivno tretiribe thaj rasakoro profiliribe peskere themutnenge/ si phageripe džaindoj pala Maškarthemutni konvencija baši sa e formengoro eliminiiribe kotar rasakiri diskriminacija.⁴⁷

42 „Decizije kotar e 22. Gavernensko khedipe: O Gaverno kotar e Utarutni Republika Makedonija dengja sugestija te dikhel pes kaj isi vondredno situacija pi teritorija kotar e Utarutni Republika Makedonija te šaj te na buvjarel pes thaj anel pes horedr o koronavirus“ (18-to marti 2020berš) <<https://vlada.mk/node/20588>> diklo pe 24-to aprilo 2020 berš.

43 Sakova dizutne isi nijami te mukel e Republikaki teritorija thaj te iranel pes palpale ki Republika. Akale nijamengero resljarije šaj te ovel limitirimo e kanuneja, numa ko asavke situacije khana adava trubuj te kerels pes baši e Republikakero siguriteto, procedure dende ko kris ja palem pala e protekcija pe manušengo sastipe.

44 Kanunesko akto ki zor pala e arkhibe e manušen kotar e zarazno nasvalipa ko vakti kotar e vondredno situacija, 2020 berš (Oficijalno gayeta kotar e Utarutni Republika Makedonija numero. 72/20).

45 irl.mk, „Kotar e 300 manuša kola so nakle ko Deve Bair, numa 9 Roma si legarde ko grupno karantini“ (20-to marti 2020 berš) <<https://irl.mk/od-300-lue-koi-minale-na-deve-bair-samo-9-romi-se-odneseni-vo-grupen-karantin/>> diklo pe 24-to aprilo 2020 berš.

46 Televizija24, „Ko karantino ko Pepelište naj higijensko kondicije“ (17-to marti 2020 berš) <https://www.youtube.com/watch?v=mzZaJgXtkp-k&feature=emb_title> diklo pe 27-to aprilo 2020 berš.

47 Khetanutne nacije, „Maškar themutni konvencija pe eliminacija pala sa e formi kotar e rasaki diskriminacija“ <<http://healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/ON/6-%20Konvencija%20za%20eliminira%20na%20site%20formi%20na%20rasna%20diskriminacija.pdf>> diklo 24-to aprilo 2020.

Fundavne usulija te šaj te len pes e nijamija thaj e tromalipa: Decenijakoro problemi nanipe plesutne dokumentija

Trujal 750 manuša⁴⁸ save so generacijencar dživdinena ki raštra, thaj majbarenumerosar si Roma, nane hramome ko matikakoro bijandengoro lil. Džaindoj pali akava, von našti te ikalen dokumentija baši personalno identifikacija kolesar na pherena e fundavne kriteriumen, sar so si i plesutni karta so khamela pes te manglen te aplicirinen save vi te ovel servisoske ja palem napenge so dela i raštra. Vi adava so o Kanuni baši bievidentirime manuša ko matikakoro lil⁴⁹, savo so dela solucije baši akala manuša, sine alusardo ko february 2020 berš, vi dureder e adminstracijakere bukjarne nane haziri telikanuneskere aktencar te hramonen akale manušen ko ulavde registratorija sar so phenela o kanuni. Akala manuša si majdukhavde krizatar džaindoj o fakti kaj našti te len savi vi te ovel beneficija so angja i raštra ki akija situacija, numa šaj te len bilovenge te keren peske testiribe thaj te tretirinen pes te si nasvale kotar KOVID-19. Javere rigatar, e humanitarno paketija si numa jekh šajipe so dela pes olenge ko krizakoro vakti soske baši akala paketija na rodona pes formalno procedura.

48 opserver.mk, „Biradžakere organizacije rodona sistematično thaj zurale solucije pala e Romengere problemija“ (29-to novembro 2019 berš) <<https://opserver.mk/politika/gragjanski-organizacii-baraat-sistems-ki-i-trajni-reshenija-za-problemite-na-romite/>> diklo 30-to marti 2020 berš.

49 Oficijalno Gazeta kotar e Utarali Republika Makedonija, Kanuni baši e naevidentirime manuša ko oficijalno bijandipaskere lila.

Donatorengere thaj biradžakere organizacijengere aktivitetija

E maškartemutne/internacionalno donatorija thaj e biradžakere organizacije denge dumo thaj arka baš e socijalno-dukhavde Roma. Te phena, i Fondacija „Phutardo sasoinipe“ – Makedonija ko dujto aprili vakerge kaj gindinena pes 100.000 dolarija baši humanitarno paketija baš e majdukhavde romane familije ki raštra kolesar si pšlanirime te len pes ki akija akcija „10.000 manuša ko 2.000 familije save so dživdinena ko skopjakoro Šuto Orizari, Tetovo, Gostivar, Bitola, Prilep, Kumanovo, Delčevo, Vinica, Pehčevo thaj o gav Crnik“.⁵⁰ Baši aktivitetengoro implementiribe sine hemime/involvirime o Lolo trušul, khetane e lokalnikane romane biradžakere organizacijencar „romano Čačipe“, IRIZ – Skopje, „Sonce“ – Tetovo, „Stanica P.E.T.“ – Prilep, NRC – Kumanovo, NVO KHAM – Delčevo, HOPS – Skopje thaj o Centari baš e čhave ko droma – Šuito Orizari. Pali akava, ko 27-to aprili sine vakerdo kaj si planirime panda 1.260 humanitarno paketija baši 5.000 manuša ko komune Berovo, Radoviš, Strumica, Kavadarci, Negotino, Kičevo, Kočani, Štip thaj Veles.⁵¹ E Evroputne Konsileskiri programa ROMAKTED sine involvirimi ko dukhavde Romengoro situacijakoro lokjaribe. Trujal

50 fosm.mk, „Fondacija ‘Phutardo sasoinipe’ – Makedonija doniringja 100.000 dolarija pala e majkovle romane familije“ (2-to aprilo 2020 berš) <<https://fosm.mk/vazni-informacij/fondacijata-otvoreno-opshtestvo-makedonija-donira-100-000-dolari-za-najzagrozenite-romski-semejstva/?fbclid=IwAR1fpLBgLPKqPeBKyGo-JNTR6yndlk6Qwr-AAup7DkMaHg7JblFAEsBwOjJk>> diklo pe 27-to aprilo 2020 berš.

51 fosm.mk, „Fondacija ‘Phutardo sasoinipe’ – Makedonija donirinela doperde 1.260 humanitarno paketija e majkovle Romane familijenge“ (27-to aprilo 2020 berš) <<https://fosm.mk/vazni-informacij/fondacijata-otvoreno-opshtestvo-makedonija-donira-dopolnitelni-1-260-humanitarni-paketi-za-najzagrozenite-romski-semejstva/>> diklo pe 27 aprilo 2020 berš.

olengere reprezentantija thaj reprezententija katar e lokalnikane legaripa sine sine dende vaučerija thaj humanitarno paketija habasar thaj higienakere produktoncar baši romane familije ko Tetovo thaj Bitola, thaj trujal olengere strukture sine dendo dumo vi vaš e aktivitetija so kergja i Fondacija „Phutardo sasoinipe“ – Makedonija, te distribuirinen pes olengere humanitarno paketija ko upreder vakerde komune.⁵²

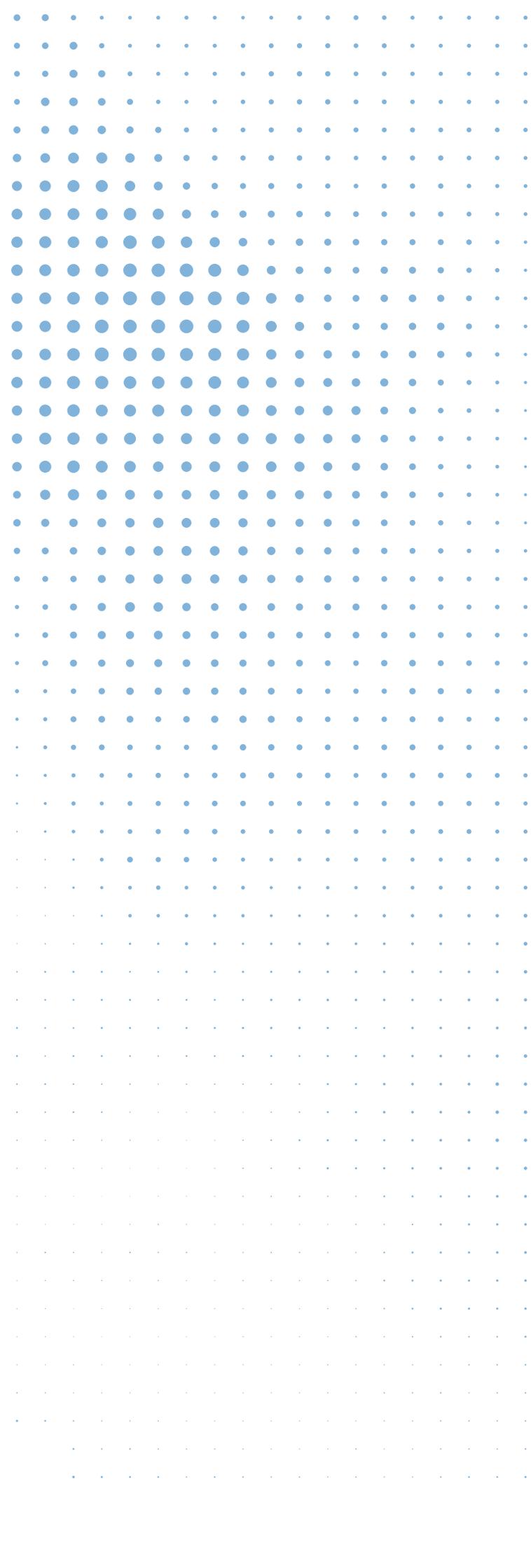
Javera aktivitetija sar suporti/dumo baši e romane familije si vi video kolende vakerela pes so kerga thaj kerela i Radža ki akija krizakiri situacija⁵³, infografikija ki romani čhib baši adava sar e phare/dujevogende džuvlja šaj te arakhen pes kotar o KOVID-19⁵⁴, deibe info lila so te kerel pes mamuj akava virusi⁵⁵ thaj deibe humanitarno paketija kotar nekobor romane organizacije ko lokalnikano niveli ko komune kote so akala organizacije kerena buti.

52 ROMACTED Programme, „ROMACTED Assistance and Contribution to Actions during the COVID-19 Pandemic in North Macedonia“ (16 April 2020) <https://pjp-eu.coe.int/en/web/roma-local-governance/-/romacted-assistance-and-contribution-to-actions-during-the-covid-19-pandemic-in-north-macedonia?fbclid=IwAR1P-BQ73nJwDSDzB_UWJa9ONV2ZcnkQnbtMn-3Dy-K5CF64m_US_u9lqwEs> diklo pe 27-to aprilo 2020 berš.

53 Romano Chachipe, „Mahat informacija kotar e socijalno protekcijako umal“ (15-to aprilo 2020 berš) <<https://www.facebook.com/watch/?t=13&v=246822276514243>> diklo 27-to aprilo 2020 berš.

54 Roma Women and Youth Association „Luludi“, „Sar Šaj o Khamne Džuvlja Te Arakhenpes Taro Covid-19“ (22 april 2020) <<https://www.facebook.com/romaNgoluludi/photos/pcb.1939236002876396/1939234486209881/?type=3&theater>> diklo 27 aprilo 2020 berš.

55 Romano Chachipe, „Ko jekh vakti 400 familijenge si ulavde dende lila sar thaj so te keren te arakhen po sastipe kotar o KOVID-19 dendi tehnikani arka dija o ESE“ (10-to aprilo 2020 berš) <https://www.facebook.com/romanochachipe2018/posts/2840820329340692?__tn__=-R> diklo ko 27-to aprilo 2020.

Klidaripe

Naštipe te avel pes dži ki infrastruktura, love thaj lačhi/formalno buti, kerela e romane populacija majdukhavdi kotar akija kriza so angja o KOVID-19. Ko kondicije/usulija kana o sastipe thaj olengere egzestencijalno trubujimata si teljarde, khamela pes akcija thaj aktivitetija te lokjarel pes akija situacija. E ekonomikane thaj socialno napija so kerela i Radža šaj jekhe vakteske thaj jekhe kotoresar te lokjarel akale manušengoro dživdipe, numa nane te pharoven olengere problemija thaj akala problemija ka ačhoven vi kana akija kriza ka agorel pes. Soske akija situacija e viruseja astarela sasto them/raštra thaj sostar jekh baro kotor e populacijatar ekonomikne athinela/zavisinela kotar e napija thaj beneficije so kerena pes ko vaktija kotar avrijalničali/vonredna situacija, nisar našti te adžikera i Radža ki akija kriza te pharovel sa e problemon kolencar arakhena pes e Roma. Sar te si, ki relacija e napencar/merkencar so kerena pes, ačhovela te dikhel pes sar thaj kobar akala radžakere aktivitetija ka oven apsolvirime kotar romani populacija thaj savo efekti ka keren upral olengoro dživdipe ki akija krizakiri situacija. Evidentirime si kaj akala napija/merke aktivitetija na lena adala so nane hramome ko bijandengoro matikakoro lil thaj odoleske i Radža, kana ka agorel pes akija kriza, ka trebno te lel bareder sama thaj te kerel kondicije/usulija te šaj te implementirinel pes o Kanuni baši bievidenjtirime manuša ko bijandengoro lil, numa vi te kerel vi fundavnee infrastrukturakere usulija save so nane ko niveli so čaljarela ko but romane mahale trujal sasti raštra.

So te kerel pes/ Rekomandacije

EDUKACIJA

- Khamela pes te harnjarel pes i hiv ki edukacija maškar romani thaj naromani populacija trujal dirigirime politike thaj programija save ka motivirinen e romane populacija te educirinel pes.
- I Radža khamela pes te del zor thaj te del fundavne elektronikane aparatija thaj avibe dži ko internet sakone čhaveske.
- Te dizajnirinen pes thaj te keren pes programija baši arka thaj suporti baši e dada thaj daja –Roma, te šaj te pomaškeren/pomožinen pengere čhaven ko procesi „sikljovibe duraldan“, thaj trujal e programija baši digitalno edukacija.

SASTIPE

- Bizi love te den pes maske thaj higienakere artiklija sa e socijalno dukhavde Romenge.
- Te lačharel thaj te lokjarel pes lačheder avibe dži ko sastipaskere institucije, te lačharel pes i inmfrastruktura ko romane mahale, te šaj te aven dži ko phani, kanalizacija, asfaltirime droma thaj nasvalipaskere khera. Odoleske khamela pes te legalizirinen pes nesave thana ja palem te arakhel pes adekvatno relokacija baši akala mahale.
- Te arakhel pes lungevakteskiri solucija baši e ginikologikane servisija ki komuna Šuto Orizari.
- Te pharuvel pes o problemi šo nane but matično sasljarija/doktorija ko Šuto Orizari.
- Te vaydel pes i minsas thaj i sama maškar e bukjarne ko sastipe baši o tretmani so kerena baši e manuša Roma, specijalno baš e romane džuvlja kana dena pes olenge sastipaskere servisija. Khamela pes te arakhel pes savo sine o tretmani specijalno ko vakti kana isi pandemija.

NIJAMI/HAKAJ/ČAČIPE BAŠI BUTI

- I Radža te kreirinel politike te formalizirinel i buti adalenge so kerena buti ko naformalno sfera, leindoj ki godi kaj olengere bukjasar von dena zor baši vužeder ekologikano trujalipe thaj maškar.
- Khamena pes targetirime politike save so šaj te realizirinen pes te šaj i romani populacija lokheder te avel dži programija baši buti.
- Khamena pes vi politike baši romane džuvlja, resarinasar te harnjarel pes i hiv ko bukjaripe, leindoj kate vi aktivitetija kerde kotar e institucije thaj civilnikane organizacije save so ka šaj te e romane džuvlen te anen pašeder dži ko bukjakoro marketi/pazari.

TROMALIPE KO PHIRIBE

- Khamela pes minsakoro vazdipe maškar e oficijalnikane manuša baši olengoro rasakoro profiliribe.
- E institucije trubuj te roden sa e phareder kejsora so si pindžarde publično.

FUNDAVNE USULIJA/KONDIČIJE TE LEN PES E NIJAMIJA THAJ E TROMALIPA

- I Radža te rodel kotar e institucije te hazirkeren telikanuneskere aktija te šaj te realizirinel pes o Kanuni baši bievidentirime manuša ko bijandengere matikano lil.

Bibliografija

1. AECOM International Development Europe SL, „Reporto pala o socijalno mapiribe “ (2019) <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2019/Social%20mapping%20report%20final_Macedonian.pdf> diklo pe 24 aprilo 2020 berš
2. Alsat-m.tv, „I Šutka ačili biyo ginekologo, kova so našla ko Čento “ (24-to januaro 2020 berš) <<https://www.alsat-m.tv/mk/шутка-остана-без-гинеколог-побегна-во/>>diklo pe 28-to aprilo 2020 berš
3. European Roma Rights Centre, „9 Month Pregnant Romani Woman Dies After Waiting Six-Hours For COVID-19 Test Results to Get Emergency Care“ (6 April 2020) <<http://www.errc.org/news/9-month-pregnant-romani-woman-dies-after-waiting-six-hours-for-covid-19-test-results-to-get-emergency-care?fbclid=IwAR02t-tx4u4nqsyNF6Yc9ENrFV3AMnhle15uz-PQ33HI-AowNMS1IFeQzjRtE>>diklo pe 28 -to aprilo 2020 berš
4. fosm.mk, „Fondacija ‘Phutardo sasoitnipe’ – Makedonija doniringja 100.000 dolarija e majkovle Romenengere familijenge “(2-to aprilo 2020) <<https://fosm.mk/vazni-informacii/fondacijata-otvoreno-opshtestvo-makedonija-donira-100-000-dolari-za-najzagrozenite-romski-semejstva/?fbclid=IwAR1fpLBgLPKqPeBKyGo-JN-TR6yndlk6QwrAAup7DkMaHg7JblFAEsBwOjJk>> diklo27-to aprilo 2020 berš
5. — „ Fondacija ‘Phutardo sasoitnipe’ – Makedonija doniringja vi da jekhvar 1.260 humanitarno paketija e majkovle Romane familijenge “ (27 -to aprilo 2020 berš) <<https://fosm.mk/vazni-informacii/fondacijata-otvoreno-opshtestvo-makedonija-donira-dopolnitelni-1-260-humanitarni-paketi-za-najzagrozenite-romski-semejstva/>> diklo27-to aprilo 2020 berš
6. International Monetary Fund, „Republic of North Macedonia: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for the Republic of North Macedonia“ (21 April 2020) <<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2020/04/16/Republic-of-North-Macedonia-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-49340>>diklo pe 24 -to aprilo 2020 berš
7. iportal.mk, „Прв случај на коронавирус во РСМ“ (26 февруари 2020) <<https://iportal.mk/makedonija/video-vo-zhivo-prv-sluchaj-na-korona-virus-vo-rsm/>>пристапено на11 maj 2020
8. irl.mk, „Kotar e 300 manuša so nakle kotar e Deve Bair, numa 9 Roma sine legarde ko grupno karantino “ (20 marto 2020 berš) <<https://irl.mk/od-300-lue-koi-minale-na-deve-bair-samo-9-romi-se-odneseni-vo-grupen-karantin/>>diklo pe 24-to aprilo 2020 berš
9. mkd.mk, „Aka sar si khana sijan Eomani džuvli thaj bijanes ki javutni klinika “ (25-to juno 2016 berš) <<https://www.mkd.mk/makedonija/eve-shto-znachi-da-si-romka-i-da-seporagjash-vo-drzhavna-klinika>>diklo pe 13-to majo 2020
10. nezavisen.mk, „Andine thaj dende 100.000 bilovenge maske e dizutnenge ko Kumanovo, Prilep thaj ko Tetovo “ (25-to aprilo 2020 berš) <<https://nezavisen.mk/obezbedeni-100-000-besplatni-maski-za-gragjanite-na-kumanovo-prilep-i-tetovo/>>diklo pe 27 -to aprilo 2020 berš
11. opserver.mk, Biradžakere organizacije rodna sistematično thaj zurale solucije pala e Romengere problemija “ (29-to novembro 2019 berš) <<https://opserver.mk/politika/gragjanski-organizacii-baraat-sistemski-i-trajni-reshenija-za-problemite-na-romite/>>diklo pe 30 marto 2020 berš
12. Roma Women and Youth Association „Luludi“, „Sar Šaj o Khamne Džuvlja Te Arakhenpes Taro Covid-19“ (22 april2020) <<https://www.facebook.com/romaNgoluludi/photos/pcb.1939236002876396/1939234486209881/?type=3&theater>>diklo 27 -to aprilo2020 berš
13. ROMACTED Programme, „ROMACTED Assistance and Contribution to Actions during the COVID-19 Pandemic in North Macedonia“ (16 april2020) <https://pjp-eu.coe.int/en/web/roma-local-governance/-/romacted-assistance-and-contribution-to-actions-during-the-covid-19-pandemic-in-north-macedonia?fbclid=IwAR1P-BQ73nJWdDSzB_UWJa9ON-V2ZcnkQnbtMn3Dy-K5CF64m_US_u9lqwEs>diklo pe 27-to aprilo 2020 berš
14. Romalítico, „Eu Progress Report – Roma Integration in North Macedonia 2019“
15. Romano Chachipe, „Истовремено во 400 семејства се поделени прирачници за справување со КОВИД-19 од техничката поддршка ЕСЕ“ (10 april2020) <https://www.facebook.com/romanochachipe2018/posts/2840820329340692?_tn__=-R>diklo pe 27-to aprilo 2020 berš
16. — „Mahat informacija ko umal kotar e socijalno protekcija “ (15-to aprilo 2020 berš) <<https://www.facebook.com/watch/?t=13&v=246822276514243>>-diklo 27 -to aprilo 2020 berš
17. slobodnaevropa.mk, „ I EU panglja e granice e themutnenge kotar e trito raštre “ (17 -to marto 2020 berš) <<https://www.slobodnaevropa.mk/a/30493710.html>>diklo pe 24 -to aprilo 2020 berš
18. Televizija 24, „Ko karantino Pepelište nane higijensko kondicije “ (17 marto 2020 berš) <https://www.youtube.com/watch?v=mzZaJgXtKpk&feature=emb_title>diklo pe 27 aprilo 2020 berš
19. telma.com.mk, „E mujeske maske resle pokin kotar e 30 denarija“ (28 februaru 2020 berš) <<https://telma.com.mk/zashtitnite-maski-dostignaa-tsena-od-30-denari/>>diklo pe 27 -to aprilo 2020 berš

20. United Nations Children's Fund, „Discussion Paper Series: Children's Rights and Business in a Digital World. Access to the Internet and Digital Literacy“ (2017) <https://www.unicef.org/csr/css/UNICEF_CRB_Digital_World_Series_ACCESS.pdf> пристапено на 12 maj 2020
21. Utarutni Republika Makedonija Butikeripaski Agencija, „Dikibe pala e bibučarne manuša pala olengero nacionalno avipen situacija kotar e 31.03.2020 berš“ <<https://av.gov.mk/content/Statisticki%20podatoci/Mart%202020/O3nacionalnost032020.xls.pdf>> diklo 28-to aprilo 2020 berš
22. Apelacijako kris ko Bitola, „dosiejeseško numero: ГЖ-1671/19“
23. Gaverno kotar e Utarutni Republika Makedonija, „O Gaverno andas o dujto paketo ekonomikane napija sar thaj so te kerel pes te arakhen pes majbut bučarne thana e diyutnenge thaj te del pes arka ko biyniso“ (31 mar-to 2020 berš) <<https://vlada.mk/node/20813>> diklo pe 24-to aprilo 2020 berš
24. Romane džuvlengi inicijativa kotar o Šuto Orizari, „Bahtalo 8-to Marto“ (6-to marto 2020 berš) <<https://www.facebook.com/watch/?v=2526010200999119>>- diklo 28 -to aprilo 202 berš
25. Instituto pala e manušengere nijamija, „Nijami pala e Romane čavengeri edukacija e specijalno fokuseja pe Romane čhajora“ (2016) <<https://www.ihr.org.mk/pub/obrazovanie.pdf>> diklo 11 -to majo 2020 berš
26. „Ko lela arka e bučarnenge so dena arka e phurenge thaj e nasvalenge? Anglunipe ko implementirime politike baši i neformalno deibaski arka“ <[https://epi.org.mk/docs/Policy_brief\[MK\].pdf](https://epi.org.mk/docs/Policy_brief[MK].pdf)>
27. Maškar themutne nacije, „Maškarthemutni konvencija pala i eliminacija pe sa e formi kotar e rasaki diskriminacija“ <<http://healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/ON/6-%20Konvencija%20za%20eliminira%20na%20site%20formi%20na%20rasna%20diskriminacija.pdf>> diklo pe 24 -to aprilo 2020 berš
28. „Decizije kotar e 22.Gavernoski khedin: O Gaverno dijias sugestija i Asambleja kotar e Utarutni Republika Makedonija te del konfirmacija kaj isi vondredno situacija ki sasti teritorija kotar e Utarutni Republika Makedonija ciljosar te stopuil pes te na buvljarel pes thaj ovel hored-er o koronavirus“ (18-to marto 2020 berš) <<https://vlada.mk/node/20588>> diklo 24 -to aprilo 2020 berš
29. RomaSOS Prilep, „Romengo sastipasko narativo: E halija pharuven pes khana problemengi percepcija si javerčhandi ki relacija pacijenti-sastipasko bučari!“ (2017) <http://romasosprilep.org/wp-content/uploads/2017/09/Javen-dokument_MK.pdf> diklo pe 24-to aprilo 2020 berš
30. Ružica Fotinovska, „Sa e loveko budžeti kotar o aprilo si teled-er baši 38,15%“ (12-to aprilo 2020 berš) <<https://www.24.mk/details/vkupnite-prikhodi-vo-budzetot-vo-april-namalen-i-za-38-15>> diklo pe 23 -to aprilo 2020 berš
31. „Situacija pala o KOVID-19 ki Utarutni Makedonija thaj ko sumnal 29.4.2020“ (29-to aprilo 2020) <<https://www.iph.mk/%d1%81%d0%be%d1%81%d1%82%d0%be%d1%98%d0%b1%d0%b0-%d1%81%d0%be-covid-19-%d0%b2%d0%be-%d1%81%d0%b5%d0%b2%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%b0-%d0%bc%d0%b0%d0-%b a % d 0 % b 5 % d 0 % b 4 % d 0 % b e % d 0 % b - d % d 0 % b 8 % d 1 % 9 8 % d 0 % b 0 - % d 0 % b 8 - 7 / >>> diklo pe 13 majo 2020berš
32. Khedin Gjeorgievski, „Vakeribe kotar o Alvin Salimovski šerutno ki sikljovni Phralja Ramiy-Hamid“ (22-to aprilo 2020) <<https://deca.mk/rechisi-1-000-uchenitsi-vo-braka-ramiz-hamid-vo-shuto-orizari-se-izolirani-od-nastava-drugata-polovina-koristat-zum/>> diklo 23 aprilo 2020 berš
33. Helsinško Komiteto pala e manušengere nijamija ki Republika Makedonija, „E Roma i majkovle grupe khana ki akaja situacija si i pandemija“ (8-to aprilo 2020 berš) <<https://makfax.com.mk/makedonija/%D1%85%D0%B5%D0%B-D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%88%D0%BA%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82-%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%81%D0%B5-%D0%B-C%D0%B5%D1%93%D1%83%D0%B-D%D0%B0%D1%98%D1%80/>> пристапено на 11 maj 2020
34. Kanuni pala pharuvibe thaj doferibe pe Kanuni pala e maškarutni edukacija, 2007 (Oficijalno Gayeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 49/07)
35. Decizija pala doferibe e Decizijaki pala stopuibe thaj specijalno režimo pe tromalo piribe ki Utarutni Makedonijakeri Republikaki teritorija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 78/20)
36. Decizija pala stopuibe thaj specijalno režimo pe tromalo piribe ki Utarutni Makedonijakeri Republikaki teritorija (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero.. 72/20)
37. Decizija pala pharuvibe tha doferibe e Decizijake kotar e napija pala stopuibe buvljaripe e koronaviruseske KOVID-19, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero.66/20)
38. Decizija te pharuvel pes i Decizija pala stopuibe thaj specijalno režimo pala e tromalo piribe pe teritorija kotar e Utaral Republika Makedonija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 92/20)
39. Decizija pala i konfirmacija kaj isi vondredno situacija (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero.104/20)
40. Decizija baši konfirmacija kaj isi vondredno situacija pe teritorija ki Utarutni Makedonijakeri Republika baši o periodo kotar e 30 divesa, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 68)
41. Akto zakoneskere zorajate legaren pes mujeske maske baši i personalno arakhibe te stopuil pes o buvljaripe, kotar akava bilačo nasvalipe kotar e koronaviruso KOVID-19 thaj themutnengi protekcija ko vakti kana si vondredno situacija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero.107/20)
42. Akto e kanuneskere zoraja te implementirinel pes o Kanuni pala e themutnengero sastipe kotar e bilače nasvalipa ko vakti katar e vondredno situacija, 2020 (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero.72/20)
43. Akto e kanuneskere zoraja te implementirinel pes o Kanuni pala e sastipaskoro siguripe ko vakti katar i vondredno situacija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 92/20)
44. Aktora e kanuneskere zoraja pali implementacija e Kanuneski baši e fundavni edukacija thaj baši o Kanuni pala i maškarutni edukacija, 2020 berš (Oficijalno Gazeta kotar e Utarutni Republika Makedonija, numero. 76/20)

